

Uzbudljivo svedočenje o jednom od najvažnijih perioda iz istorije naših naroda i narodnosti

Retko se događa da epohalne ličnosti istorije, kao što je drug Tito, na svoja sabrana dela gledaju kao na prilog istoriji, a ne kao na konačnu reč istorije. Drug Tito je izričito naglasio u svom predgovoru da su to samo prilozima za istoriju, dokumenti koji će poslužiti istoričarima i budućim generacijama da daju svoju ocenu o tim događajima:

»Nije moje da ocenjujem vrijednost ovih radova. Historija i nauka će o tome izreći svoju ocenu...

Ovi radovi su i historijsko svjedočanstvo o našim saznanjima i mogućnostima djelovanja u svakoj fazi naše revolucionarne borbe. Oni su slika našeg vlastitog rasta i onoga što smo uradili i kako smo uradili, ponekad i sa jednostranostima u našim saznanjima i ocjenama, pa i zabludama.

Međutim, ja sam smatrao da nema pravo da u tim radovima, kao svjedočanstvima, išta mijenjam — da bi danas neke stvari, možda, drukčije izgledale. Ne, smatram da nam ne treba nikakvo poboljšanje takve vrste. Neka historija i buduće generacije sude o nama onakvima kakvi smo bili i kako smo se razvijali i u kakvom smo se pravcu kretali.«

Predsjedništvo Saveza komunista Jugoslavije donelo je odluku — 12. maja 1972. godine, o pripremama za objavljivanje sabranih dela druga Tita. I pre toga Institut za savremenu istoriju, i još neke naučne ustanove i pojedinci, pristupili su istraživanjima i prikupljanju građe.

Do sada je objavljeno deset tomova hronološki raspoređene građe. Sa ovih deset tomova tek se stiglo do juna 1942. godine. Redakcija *Sabranih djela* do sada je pripremila 27 tomova. Svu tu gra-

đu je pregledao i za neke važne događaje, u fusnoti, napisao svoje beleške Josip Broz Tito. Istina, Redakcija je ocenila da u Izbor treba da uđu i oni radovi koji su kolektivno rađeni, ako je u tome uzeo učešća i Tito.

Od Titovih prvih članaka, objavljenih 1926. godine, do njegove poslednje bolesti i smrti proteklo je ravno pet i po decenija. Deliti taj dugi period u faze i etape, kako se to obično čini, bilo bi neprecizno i šematski. Bio je to dug period borbe i delanja Titove ličnosti u raznolikim, ali uvek teškim uslovima. Bio je na čelu jedne originalne revolucije kada se, tako reći, odlučivalo ne samo o sudbini naših naroda, već i o istorijskoj sudbini sveta (drugi svetski rat, antikolonijalne revolucije, oslobodilački ratovi, pojava velikog broja novih socijalističkih zemalja, hladni rat i blokovsko svrstavanje, borba za poštovanje ravnopravnosti u odnosima među socijalističkim zemljama, rađanje nesvrstanog pokreta, pojave oružanih sukoba među socijalističkim zemljama i dr.).

U takvom istorijskom periodu Tito je bio 43 godine na čelu KPJ, a gotovo sedam decenija je aktivno delao u revolucionarnom pokretu Jugoslavije, trideset pet godina bio je na čelu naše države — socijalističke Jugoslavije.

*

Prvi tom Titovih »Sabranih djela« — (335 stranica, pojavio se 1977. godine), obuhvata radove od 1926. do 1928. godine. Kao metalski radnik u brodogradilištu u Kraljevici, u fabrici vagona u Smederevskoj Palanci, zatim u Zagrebu, Tito je kao sindikalni i partijski aktivista živo učestvovao u borbi za ostvarenje svakodnevnih ekonomskih i političkih zahteva radnika. Organizovao je štrajkove, slao dopise radničkoj i partijskoj štampi. U tom periodu napisao je veliki broj članaka objavljenih u »Organizovanom radniku« (beogradsko i zagrebačko izdanje), i u »Borbi«. Objavljena su pisma i izveštaji koje je pisao za razne sindikalne i partijske instance, zatim leci i apeli koji su upućivani zagrebačkoj proleterskoj javnosti u ime Mjesnog komiteta KPJ, kojih je Tito bio autor.

U tom vremenu njegovu pažnju je privlačila borba za ekonomska i politička prava radničke klase i akcija na njenom klasnom organizovanju. Preko polovine radova govori o teškom položaju radnika i lošim uslovima rada. Obračunavajući se sa postojećim režimom Broz ukazuje i na put kojim treba ići: »Radnici sami moraju svoju sudbinu uzeti u svoje ruke« ..., »treba stisnuti raštrkane redove«, pisao je Josip Broz, avgusta 1926. godine. Apelovao je da

svi radnici treba da se organizuju kako bi se zajedničkim silama borili za bolji život i drukčiji postupak »prema nama kao ljudima«.

Josip Broz piše o kršenju zaštitnog radničkog zakonodavstva od strane poslodavaca.

Od posebnog interesa su četiri dokumenta, objavljena u Prvom tomu koje je Broz pisao za Osmu konferenciju zagrebačke Mjesne organizacije (25. i 26. februar 1928. godine), gde se energično zalaže da se Partija oslobodi frakcionaštva, sektaštva i učaurenosti, i da se osposobi za dalju klasnu borbu. »Partija mora postati faktički predstavnik radnog naroda, kako bi mogla da ga vodi u najtežim momentima«, pisao je on.

Njegova pisana aktivnost prekinuta je avgusta 1928. godine zbog hapšenja.

Od ukupno 65 radova objavljenih u Prvom tomu hronološkim redom, 53 je napisao sam Josip Broz, a ostalih 12 rađeni su kolektivno — razni dokumenti partijskih i sindikalnih rukovodstava gde je i Josip Broz bio član.

Jedna trećina radova nije bila potpisana. Godine 1975. Tito lično potvrđuje svoje autorstvo kao i učešće u kolektivnim radovima.

*

Drugi tom — (378 strana), obuhvata vreme od druge polovine 1928. do marta 1935. godine. To je razdoblje teškog ilegalnog rada KPJ, vreme monarhističke i apsolutističke diktature Jugoslavije, vreme u kojem se odigrala velika svetska ekonomska kriza i vreme pobede fašizma u Nemačkoj. U tom periodu Broz je proveo u zatvoru više od 5 godina.

Ovaj tom sadrži njegove čuvene tekstove, kao što je pismo iz policijskog zatvora »Drugovi«, zatim Zapisnik o saslušanju Josipa Broza, 1928. godine, gde izjavljuje da ne priznaje buržoaski sud i da se oseća odgovornim samo svojoj komunističkoj partiji. Ovde su objavljeni radovi Josipa Broza o izlasku sa robije u drugoj polovini 1934. godine, odnosno izveštaji koje je pisao Centralnom komitetu KPJ o prilikama u Sloveniji i Hrvatskoj i o rezultatima svoga rada na terenu.

Od posebne važnosti je i Izveštaj predstavnika zagrebačke organizacije od 2. avgusta 1934. godine. Taj izveštaj, pored ostalog, sadrži detaljan opis Brozovog rada u Zagrebu posle izlaska sa robije. Sadrži i jedan deo o rešavanju spora među književnicima—komunistima s jedne i drugim levo orijentisanim piscima s druge strane, što govori o raznovrsnosti njegovog interesovanja, kao i o bogatstvu i širini rada Partije.

Najviše radova potiče od jula 1934. godine do marta 1935, kada je delovao kao član Politbiroa CK KPJ. Već tada je nastojao da se njegova aktivnost odvija u zemlji i da rukovodstvo donosi odluke na osnovu neposrednog poznavanja situacije i potreba borbe radničke klase.

Iz tih radova vidi se Titovo gledanje na ulogu Partije i potrebu njene povezanosti sa masama. Tu se nalazi i njegova autobiografija koju je radio u Moskvi, februara 1935. godine.

U tom periodu Josip Broz se prvi put potpisuje pseudonimom Tito.

*

Treći tom — (318 strana) obuhvata period od proleća 1935. do novembra 1937. godine. To je vreme Titovog rada u Komunističkoj internacionali (mart 1935 — oktobar 1936); sadrži 47 radova i 35 raznih priloga.

U tom periodu Tito je došao na čelo Partije i imao je da rešava složene probleme u pogledu odnosa Kominterne prema Komunističkoj partiji Jugoslavije i da se bori, unutar KPJ, protiv grupaških i frakcionaških borbi, naročito u partijskom rukovodstvu.

Komunistička partija Jugoslavije je u tom periodu uspela da razbije obruč ilegalnosti koji je nametnut šestojanuarskom diktaturom Kralja Aleksandra. Fašizam se već pripremao i upuštao u ratne avanture.

Nalazeći se u Sekretarijatu Izvršnog komiteta Kominterne za balkanske zemlje, Josip Broz učestvuje u radu Sedmog kongresa Kominterne (1937) kao sekretar delegacije KPJ. Kao što je poznato, Sedmi kongres Kominterne je, pored ostalog, doneo važnu odluku o nužnosti okupljanja antifašističkih snaga u narodne frontove.

Priređivači ovog toma nas upozoravaju da je pronađen samo manji broj Titovih radova iz toga vremena, jer se mnogi nalaze u arhivama van zemlje, te nam nisu dostupni.

Ali, i iz onoga što je pronađeno vidi se da Josip Broz pravilno i precizno ocenjuje novi istorijski trenutak i usmerava rukovodeće snage radničke klase da treba da brane demokratske tekovine čovečanstva, nacionalnu nezavisnost i mir od nadirućeg fašizma.

Tito piše članke o borbi Republikanske Španije i o potrebi pomoći toj borbi, jer se istovremeno radi i o borbi za slobodu u sopstvenoj zemlji. Taj period značajan je i po sređivanju stanja u omladinskom pokretu u Jugoslaviji. Radilo se o potrebi da SKOJ postane jezgro masovnog pokreta omladine, te da se oslobodi sektaštva. Težište svoga rada KPJ je sve više stavljala na legalne oblike delatnosti, što se vidi iz objavljenih radova.

U ovom tomu nalaze se i jasna gledišta KPJ, odnosno Josipa Broza, o rešavanju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Suština toga gledišta bilo je opredeljenje da je pravo svakog naroda i svake narodnosti da sami odluče o svojim odnosima s drugima narodima i o svome mestu u državnoj zajednici na osnovu ravnopravnosti.

Zaslužuje pažnju i Titovo pismo Kominterni u kojem insistira da rukovodstvo pređe u zemlju.

U radovima, ovde objavljenim, jasno se vidi kriza poverenja Kominterne u odnosu na KPJ, naročito posle hapšenja i likvidiranja Gorkića, generalnog sekretara Partije. To je vreme kada je Kominternu otkazala finansijsku pomoć KPJ. Bilo je to prelomno, uzbudljivo i u mnogo čemu kritično vreme za Partiju.

Iz radova objavljenih u ovom tomu vidi se da je Josip Broz bio prinuđen da se u to vreme služi sa dvadesetak različitih ilegalnih imena.

*

Četvrti tom — (380 strana), obuhvata razdoblje od decembra 1937. do avgusta 1939. godine; sadrži 62 Titova rada i brojne priloge. Među prvim radovima je pismo Kominterni (Vilhelmu Piku, 5. decembra 1937), gde se Tito zalaže da Kominternu shvati probleme sa kojima se suočavala KPJ.

U ovom tomu su Titovi radovi iz kojih se vidi njegova borba protiv frakcionaštva koje je ponovo bilo oživelo posle likvidacije Gorkića u staljinskim čistkama u Moskvi — više puta je upozoravao Kominternu na neshvatanje prave situacije u Jugoslaviji, ali je ona, ignorišući ta pisma i poruke, i delovala mimo toga. U tim godinama Titove borbe leži, u stvari, početak osamostaljivanja, stvaranja sve čvršće revolucionarne svesti o sopstvenoj odgovornosti pojedinaca pred sopstvenim revolucionarnim i, uopšte, radnim masama. Tito se (krajem maja 1937) odlučio na smeo korak da na svoju ruku pođe u zemlju i formira privremeno rukovodstvo KPJ. U to vreme Staljinovih čistki i mogućih intriga u sedištu Kominterne bio je to zaista smeo korak.

U ovom tomu su i Titovi tekstovi i članci — Analiza političke situacije — u vezi sa opasnostima od fašizma, i fašizacijom Jugoslavije (vlada Stojadinovića i drugi).

Članak o Đuri Đakoviću, pisan u Moskvi, povodom desetogodišnjice njegove smrti, značajan je doprinos istoriji našeg revolucionarnog pokreta, jer ga je Tito pisao kao njegov intimni i bliski drug iz borbe.

U tom periodu Tito se najviše bavio stanjem u našoj Partiji; neophodnom potrebom sređivanja Partije i SKOJ-a, njihovim omasovljenjem i aktiviranjem u odnosu na krajnje ozbiljne istorijsko vreme u kojem su dejstvovali. Već je bilo na dnevnom redu okupljanje svih demokratskih i partijskih snaga zemlje. Proglas narodima Jugoslavije, povodom okupacije Čehoslovačke (mart 1939), značajan je istorijski dokument toga vremena. On se zalaže za neophodnost pružanja otpora protiv fašizma. Ponovo se pojavio partijski list »Proleter« (maj 1939). Istoričari su ustanovili da je Tito autor većine tekstova prvog broja.

U ovom tomu vrlo su značajne Titove beleške u fusnosti (str. 41) o frakcionašenju u rukovodstvu SKJ 1937. godine; zatim (str. 97) o neophodnoj rigoroznoj borbi za jedinstvo Partije i radničkih redova; (str. 173) o članku u prvom broju »Proleter« — (maj 1939), u kojem se govori o osudama i isključenjima na osnovu dostava i obaveštenja sovjetske obaveštajne službe.

Karakteristično je da drug Tito daje veoma važno objašnjenje u vezi sa isključenjima jednog broja kadrova, članova KPJ zbog »grupašenja, pokušaja obnavljanja frakcijskih borbi u KPJ, ... zbog veza sa trockističkim i drugim sumnjivim elementima«.

O tadašnjim okolnostima, s tim u vezi, drug Tito kaže:

»Kao što sam već napomenuo u svom predgovoru ovom izdanju, mi smo tada, u osnovi, prihvatili onakve interpretacije osuda ovih naših drugova u SSSR-u kakve su o njima dali zvanični sovjetski organi. Nakon mog povratka iz Kominterne donijeli smo, na sjednici CK KPJ (sredinom marta 1939. godine), odluku da se njihova imena objave u »Proleteru«. O tome sam u svome pismu obavijestio i Prežihova Voranca, koga sam ostavio za obavljanje partijskih poslova u Parizu.

Naravno da su to bili nevino osuđeni revolucionari. O tome sam govorio i u svom referatu prilikom obilježavanja četrdesetogodišnjice stvaranja naše Partije (aprila 1959. godine). Njihovu rehabilitaciju treba do kraja sprovoditi, bez obzira na to što je među njima bilo i zagriženih frakcionaša koji su nanijeli i niz drugih teškoća našoj Partiji. Prema tome, jedno su osude za frakcionaštvo i tu mi nemamo šta da mijenjamo u našim tadašnjim ocjenama. Međutim, sasvim je nešto drugo — čudovišno i do krajnosti nehumano — osuditi na smrt i streljati revolucionare i svoje dojučerašnje drugove kako je to činio Staljin.

Bila je velika pogreška isključiti iz Partije sve one jugoslovenske revolucionare koje je NKVD hapsio i osuđivao. Nema ničeg strašnijeg za jednog revolucionara nego nevin stradati od ruke svojih drugova.«

*

Peti tom — (334 strane), obuhvata period septembar 1939. — septembar 1940. godine. Politički gledano, to je vreme početka drugog svetskog rata, do Pete zemaljske konferencije KPJ.

U ovom tomu su izveštaji i ocene političkih prilika u Jugoslaviji, koje je Tito pisao boraveći u Moskvi (do kraja novembra 1939. godine).

Sporazum Cvetković-Maček Tito ocenjuje bez iluzija. Međunarodni položaj Jugoslavije bio je težak, jer je postala objekat u kombinaciji zaraćenih sila. Kolebljivost vladajućih krugova ohrabivala je agresivni fašizam. Komunistička partija Jugoslavije je bez kolebanja uočavala opasnost i potrebu priprema za otpor fašizmu, čak i posle zaključenja sporazuma o nenapadanju između Sovjetske vlade i vlade Trećeg Rajha. Tito je smatrao da je borba protiv fašizma i dalje najvažniji zadatak. Utoliko je važnije uočiti tu doslednost KPJ i Tita, jer je Izvršni komitet Kominterne (23. novembra 1939. godine) dao drugačiju ocenu osnovnih zadataka međunarodnog revolucionarnog pokreta. Rukovodstvo Kominterne je istaklo da, u tadašnjoj situaciji, osnovni zadatak revolucionarnih snaga nije više borba protiv fašizma, već zaoštavanje klasne borbe, jer se »pregrupisanje unutrašnjih snaga« vrši na toj, klasnoj osnovi, a na osnovi suprotstavljanja fašizmu. Tim stavom Kominternu je odstupila od odluka njenog Sedmog kongresa. U nekim komunističkim partijama i revolucionarnim pokretima taj stav je izazvao kolebanja i defetizam. Ali, u našoj Partiji — nije. Time, možda, počinje objašnjenje širine, autentičnosti i uspeha naše revolucije.

Od marta 1940. godine, kada je stigao u zemlju, do kraja septembra, Tito je napisao oko 30 radova. Među njima je proglas CK KPJ povodom ulaska fašističkih trupa u Čehoslovačku, prvomajski proglas, povodom štrajkova u Zagrebu i Beogradu, proglas u vezi sa kapitulacijom Francuske i dr.

U tom vremenu Tito je prisustvovao Nacionalnoj konferenciji KP Slovenije i KP Hrvatske, pokrajinskoj konferenciji za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Bilo je to sve u pripremi za Petu zemaljsku konferenciju KPJ.

Spoljnopolitička problematika zauzima najviše prostora. Ali, Tito je, istovremeno, obraćao veliku pažnju jačanju jedinstva i čvrstine Partije i širokoj povezanosti KPJ i SKOJ-a sa antifašističkim i patriotskim snagama u odbrani zemlje. Narodne mase su već tada uočile kolebljivu i kapitulantsku politiku vladajućih krugova.

Pregled i autorizovanje radova u ovom tomu, drug Tito je izvršio 1977. godine.

Šesti tom — (383 strane), obuhvata period od oktobra 1940. do aprila 1941. godine, odnosno vreme uoči samog fašističkog napada na Jugoslaviju.

Najvažniji su ovde istorijski dokumenti Pete zemaljske konferencije KPJ (19. do 23. oktobra 1940. godine), u Dubravi kraj Zagreba. Osim Izveštaja o organizacionom pitanju, Tito je na Konferenciji istupao šest puta. Ta istupanja doneta su na osnovu izvoda iz zapisnika.

Osim dokumenata Pete zemaljske konferencije KPJ, u ovom tomu su još i 28 Titovih radova i 8 dokumenata u Prilozima, kao i značajna prepiska sa Kominternom.

U radovima, ovde objavljenim, daju se odgovori na pitanja koja je nametao ubrzani razvoj događaja i odgovori na pitanja — kako osposobiti Partiju za složenu ulogu u opasnim i složenim nastupajućim vremenima.

I sada je zanimljivo čitati Titove ondašnje ocene složene međunarodne situacije, ocene međunarodnog položaja Jugoslavije pred opasnošću od fašističke agresije. U tom periodu KPJ je vodila borbu protiv potcenjivanja sindikalnog pokreta, teorijskog rada, uloge seljaštva u revolucionarnoj borbi. Naglašavana je potreba izučavanja vojne veštine i pripreme naroda za odbranu zemlje. Sve se to jasno vidi iz Titovih radova objavljenih u ovom tomu. Tito je u to vreme proučavao ustanke i revolucije proletarijata u XIX i XX veku i, koristeći ta iskustva, pisao o vremenu i borbama koje predstoje.

U svom Izveštaju na Petoj zemaljskoj konferenciji Tito bez oklevanja kritikuje greške u radu Partije: pojave frakcionaštva, parolu o demobilizaciji vojske propagiranu u prvoj polovini 1941. godine; zapostavljanje rada na selu; potcenjivanje ideološkog osposobljavanja kadrova; odsustvo političke i organizacione pomoći partijskim organizacijama u Bosni i Hercegovini; zanemarivanje izdavanja literature na jezicima narodnosti; potcenjivanje potrebe većeg izbora radnika u rukovodstvo KPJ. Naglašavao je potrebu jačanja organizacije SKOJ-a i širokog rada sa omladinom.

Tito je razumeo značaj nacionalnog pitanja i sa stanovišta načina organizovanja KPJ, i na Petoj zemaljskoj konferenciji podnosi predlog o izdvajanju partijske organizacije Kosova i Metohije iz partijske organizacije Crne Gore i o njenom posebnom konstituisanju.

Iz radova ovde objavljenih vidi se da se Tito prvenstveno bavi problemima jačanja Partije i njenim osposobljavanjem za odlučujuću odluku u zabrinjavajućoj situaciji koja je nailazila (radovi: Peta zemaljska konferencija KPJ, Prva konferencija KP Hrvatske, Nekoliko napomena o Dalmaciji).

U tom periodu Tito se gotovo u svim svojim radovima bavi pri-likama na evropskim frontovima i opasnošću od fašističkog napada koji je pretio Jugoslaviji. Posle upada nemačkih trupa u Rumuniju, u jesen 1940, i pristupanja Mađarske i Bugarske Trojnom paktu, kada je pojačan pritisak Nemačke i Italije na Jugoslaviju da se uključi u Trojni pakt, Tito je još energičnije pozivao na jedinstvo svih antifašističkih demokratskih i patriotskih snaga. U proglasu CK KPJ »Narodima Jugoslavije« — (28. marta 1941) Tito je dao ocenu nove situacije posle promena od 27. marta.

Ovaj tom sadrži značajne tekstove o problemima sela — studija Propadanja radnog seljaštva... (pisana krajem 1940. godine), zatim Program KPJ za selo (februara 1941. godine).

Posebno značajan i do sada neobjavljen rad jeste *Strategija i taktika oružanog ustanka*. Ovaj rad predstavlja serioznu marksističku studiju na tu temu, studiju koja uzima u obzir bogata iskustva, počev od Pariske komune 1871. godine, preko oktobarske revolucije, do revolucije u Kini i Španiji.

Više od polovine Titovih radova u ovom tomu objavljuje se prvi put.

*

Sedmi tom — (327 strana), sadrži Titovu pisanu reč od maja do novembra 1941. godine. Objavljeno je oko 79 članaka, proglasa, uputstava, naredbi i saopštenja. Tito je ovde Generalni sekretar KPJ i komandant Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, odnosno Vrhovni komandant.

U to vreme Tito je pisao sve sačuvane dokumente CK KPJ i Centralnog vojnog rukovodstva tokom prvih pet meseci oslobodilačkog rata i revolucije.

Već prvomajski proglas, pisan petnaest dana posle aprilskog sloma, potvrđuje političku poziciju KPJ: borba naroda protiv okupatora i njihovih slugu u zemlji, protiv raspirivanja nacionalne mržnje za bratstvo i jedinstvo, nacionalno i socijalno oslobođenje naroda Jugoslavije. U borbu se povezuju svi rodoljubivi elementi. Ne priznaje se cepanje Jugoslavije od strane okupatora, KPJ se ne plaši terora okupatora i kvislinga.

U takvim uslovima Tito, prvih dana maja, drži Savetovanje komunističke partije Jugoslavije u Zagrebu, gde su ocenjene nastale prilike u pojedinim krajevima zemlje i utvrđeni neposredni zadaci.

O tome savetovanju Tito je napisao članak, gde je izložio program i zadatke KPJ u uslovima okupacije.

U izveštaju Izvršnom komitetu Kominterne o položaju i događajima u Jugoslaviji, vidi se ne samo odlučna rešenost, već i pripremljenost za oružanu borbu protiv okupatora.

Tito je bio i protiv onih koji su posle cepanja zemlje od strane okupatora smatrali da se ne može obnoviti zajednica jugoslovenskih naroda (članak *Zašto smo još u sastavu komunističke partije Jugoslavije*).

Tito je iz Beograda (druga polovina maja — do 16. septembra) usmeravao razvitak ustanka, pisao članke, izdavao uputstva i naredbe. Otpočinjanje oružane borbe i pokretanje opštenarodnog ustanka bio je prioritetan zadatak.

U ovom tomu se može pročitati Titov energičan stav kada je M. Šatorov odbio da prihvati odluke KPJ o oružanom ustanku i makedonsku organizaciju, uz saglasnost Kominterne, priključio Bugarskoj. Tito u telegramu Kominterni, bez ikakvog dvoumljenja, ovaj postupak Šatorova naziva zločinačkim.

Političke i vojne zadatke partizanskih odreda drug Tito je obradio u članku: *Zadatak narodnooslobodilačkih odreda Jugoslavije*. Ovde se nalazi i Titov rad o Savetovanju u Stolicama (26, 27. septembar 1941. godine), gde je data kritička ocena stanja oslobodilačkog pokreta i oružane borbe u svim delovima Jugoslavije.

U ovom tomu su objavljeni i tekstovi koji pokazuju nastojanja druga Tita da se postigne sporazum sa četnicima u borbi protiv okupatora. Jasno se, s jedne strane, vidi širina i dobronamernost rukovodstva partizanskog pokreta a, s druge strane, uzaludnost tih pokušaja, s obzirom na držanje četnika.

*

Osmi tom — (343 strane), obuhvata radove od 29. novembra 1941. do 17. februara 1942. godine. Dakle, svega 2,5 meseca. Ali, radi se o izuzetno bogatom, i za oslobodilački pokret teškom, istorijskom periodu. U tom vremenu okupator angažuje velike snage protiv narodnooslobodilačkog pokreta i preduzima odmazde zajedno sa kvislinškim jedinicama; uspeva da zauzme slobodnu teritoriju Užičke republike (prva ofanziva) i da oslobodilačkoj borbi nanese velike udarce u istočnoj Bosni (druga ofanziva).

Sadržina dokumenata objavljenih u ovom tomu odnosi se, uglavnom, na planiranje mnogobrojnih i svakodnevnih vojnih akcija i

rukovođenje njima, na izdavanje brojnih naređenja štabovima i uputstava političkim rukovodstvima. Značajni dokumenti u ovom tomu rađeni su u duhu odluke Centralnog komiteta KPJ, sa sednice održane 7. decembra 1941. godine u selu Drenovi kod Prijepolja. Sednica je održana u teškoj situaciji posle povlačenja iz Srbije i kidanja veza sa vojnim i partijskim rukovodstvima u većem delu zemlje (izuzev Srbije, Sandžaka, Crne Gore i istočne Bosne). Bila je privremeno prekinuta i veza sa Izvršnim komitetom Kominterne, koji je u to vreme bio jedina veza sa spoljnim svetom.

Sa istorijske i političke strane gledano, interesantna su direktivna pisma Kardelju i Loli Ribaru u Zagreb.

Pored brojnih uputstava i naređenja, u ovom tomu su i telegrami koje je Tito slao Kominterni, pošto je (9. februara 1942. godine) uspostavio neposrednu radio-vezu.

Karakteristična je otvorena samokritika druga Tita koju je napisao u svojoj belešci uz pismo: *Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju*, koje je pisao posle povlačenja iz Užica, u selu Draževićima kod Nove Varoši. U toj belešci, nedavno napisanoj drug Tito kaže da su ocene u njegovim pismima i uputstvima, u to vreme, bile suviše optimistične, da se nije imalo dovoljno pouzdanih podataka o pravom stanju u Srbiji, da su okupatorske i kvislinške snage u tom trenutku bile daleko nadmoćnije nego što se mislilo. Stoga su, priznaje Tito, mnoge grupe i jedinice koje su odlukom Vrhovnog štaba bile vraćene na napuštenu teritoriju, naišle na velike teškoće i stradanja. »Od njih su se kasnije pojedinci priključili snagama Vrhovnog štaba u istočnoj Bosni. Bila je to skupa cijena kojom se plaćalo iskustvo u borbi za slobodu«, kaže Tito.

*

Deveti tom — (302 strane), obuhvata vreme od 18. februara do 8. aprila 1942. godine. Titovi radovi nastali u tom razdoblju pripadaju takozvanom Fočanskom periodu. U to vreme postojala je prostrana slobodna teritorija u Crnoj Gori, Hercegovini i Bosni. Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta nalazilo se tamo sve do treće ofanzive.

Sadržajem su obuhvaćeni borbe, odbrana i manevrisanje partizanskih snaga pod neposrednom Titovom komandom na tadašnjoj slobodnoj teritoriji i zadaci daljnje izgradnje vojnih jedinica (brigada i udarnih bataljona). Koristeći se dotadašnjim iskustvom, Tito je imao orijentaciju ka stvaranju čvrstih i pokretnih jedinica (proleterskih brigada).

U Foči je Centralni komitet održao sednicu 4. aprila 1942. godine i rukovodstvima i komandama u nekim krajevima uputio kritiku za greške i ispoljena leva skretanja.

Ukazano je i na potrebu stvaranja Centralnog narodnooslobodilačkog odbora, vlade, što je učinjeno u Bihaću 1942. godine (7,5 meseci kasnije). Značajna je odluka iz toga perioda da se jugoslovenska vlada u Londonu podvrgne kritici i osudi zbog neprijateljskog stava prema oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije. Tito se u svojim pismima, kasnije, poziva na zaključke te sednice.

Veliki broj Titovih telegrama, ovde objavljenih, govori o izdajničkoj ulozi četnika Draže Mihajlovića. Kominternu se nije slagala s Titovim ocenama i kritikama izbegličke vlade i četnika i imala je, u tom pogledu, rezervisan stav prema narodnooslobodilačkoj borbi, motivisan najverovatnije, kako je pisao drug Kardelj u Sećanjima, oprežnošću da se, eventualno, ne povredi saveznička koalicija.

Dokumenti objavljeni u ovom tomu govore i o obraćanju Sovjetskom Savezu za pomoć u sanitetskom materijalu, opremi i oružju.

*

Deseti tom (369) strana, sadrži radove od 9. aprila do 3. juna 1942. godine. To su, uglavnom, naređenja vojne prirode i direktive. Njihov značaj je u tome što su davane u najvećem jeku narodnooslobodilačke borbe. Centralni komitet i Vrhovni štab nalazili su se u Foči. Oslobodilački pokret bio je u krizi u Crnoj Gori i Hercegovini, naročito zbog sektaških grešaka. Osim toga, na veliku slobodnu teritoriju, koja je održavana, na izvesno vreme okomile su se okupatorske i kvislinške snage (desetak okupatorskih divizija i oko 20 hiljada kvislinških snaga). To je bilo vreme koordinirane nemačke i italijanske ofanzive protiv glavnine partizanskih snaga (treća ofanziva). Tito, Vrhovni štab i CK KPJ, sa glavninom partizanskih snaga bili su u centru pažnje neprijatelja. U to vreme Vrhovni štab nije mogao komunicirati sa partijskim rukovodstvima u Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Vojvodini, Kosovu i Makedoniji.

Tito je bio u prilici da u toku jednog dana izdaje više naređenja jedinicama u situaciji koja se menjala iz sata u sat.

I u ovim radovima i pismima kritikovane su pojave tzv. levog skretanja tamo gde su došle do izražaja, kritikovana je sektaška politika, »klasno zaoštavanje« i nepoverenje prema savezničkoj koaliciji.

Poverenje u sud vremena

Tito je bio za strogu istorijsku istinu. Za one koji su otpali od pokreta ili se, možda, svrstali na stranu neprijatelja, Tito kaže:

»Ja ni u kakvim slučajevima nisam smatrao da se dokumenti o tome mogu izostaviti ili da treba u njima išta menjati«.

Drug Tito otvoreno kaže da su i jugoslovenski komunisti u početku, u periodu Staljinovih čistki, verovali i bespogovorno slušali Kominternu i Staljina, verovali čak i u osude i optužbe koje su iznošene u odnosu na pojedince iz našeg revolucionarnog komunističkog pokreta. U svojim beleškama iz *Sabranih djela* drug Tito se zalaže za strogu istorijsku istinu o takvim borcima.

Ovako visoko moralan i odgovoran stav prema istoriji, prema svim savremenikima, prema budućim generacijama, ovako poverenje u svoje delo i u sud vremena, teško se može naći kod državnika kroz istoriju.

Za nas Titova *Sabrana djela* nisu samo istorijska građa, već inspirativno i uzbudljivo delo koje govori o najveličanstvenijem periodu naše istorije. Ono što impresionira jeste izuzetno visok moral pojedinaca i celog pokreta, gotovost da se suoče sa najtežim situacijama i da preuzmu svaki rizik. Počev od Titovog držanja na sudu 1928. godine:

»Ne priznajem buržoaski sud. Za menje je kompententan samo sud Partije. Član sam ilegalne Komunističke partije, radio sam na širenju komunističkih ideja i propagiranju komunizma. Za svoje ideale sam spreman žrtvovati i svoj život«.

To nije bila retorika. On se tada nalazio, tako reći, između života i smrti. Nije malo komunista mučki umoreno u zatvorima i izvan njih u tim godinama.

Mnogo dokumenata govori o takvoj hrabrosti i odlučnosti stotine hiljada boraca.

Možda na Titov karakter najviše liči njegov kriterijum — ko ga treba primiti u Partiju: »Partija se mora oslanjati na borbene i poštene ljude, cijenjene u svojim sredinama«, piše drug Tito. Kroz borbu, u kojoj je poginulo 10,5 odsto stanovništva, izginulo je i dve trećine članova Komunističke partije i Komunističke omladine. Nije onda čudo što je nekoliko desetina hiljada komunista uspelo da povede široke mase u antifašističku borbu, da ih dovede do pobede i ostvarenja socijalističke Jugoslavije, ravnopravnih naroda i narodnosti.

Ne radi se samo o hrabrosti. Nije stvar, međutim, jedino u hrabrosti i spremnosti na žrtve. Za nas, našu sadašnjost i budućnost još je važnije uočiti Titovu sposobnost realnog ocenjivanja situacije, perspektive i budućnosti i u najtežim situacijama. Tito se odlučno zalaže da se Partija angažuje u borbi protiv ugnjetačkog režima, a ne da se iscrpljuje u međusobnim frakcionskim borbama. Tito se bori za nove poglede u rešavanju nacionalnih pitanja u Jugoslaviji: »Komunisti su protiv rasparčavanja Jugoslavije, što bi želili plaćenici fašizma«, »riječ narodnooslobodilačka borba bila bi samo jedna faza, pa, čak i prevara kada ona ne bi, pored jugoslovenskog, imala i nacionalni smisao, za svaki narod posebice«. Na radu u Kominterni, a i posle toga, Tito je odlučno nastojao da rukovodstvo pređe u zemlju, da živi s pokretom i da odgovara pred njim, da se finansijski osamostali i da prestane sa primanjem pomoći sa strane. Dramatika i razmere njegove borbe vide se i na primeru odbrane KPJ od raspuštanja od strane Kominterne.

Sposobnost realnog procenjivanja situacije i predviđanja vidi se i u uočavanju opasnosti uoči drugog svetskog rata, u otporu kapitulantstvu vladajućih krugova, u borbi komunista da se povežu sa širokim slojevima naroda, u inicijativi stvaranja slobodnih teritorija još 1941. godine, u oštirini uočavanja buduće države (još septembra 1942. godine drug Tito za narodne odbore kaže da su »klica koju je stvorio ustanak i iz koje će se razviti buduća vlast«).

I ovi do sada objavljeni Titovi radovi pokazuju da su koreni našeg samoupravljanja, nesvrstanosti, koreni našeg specifičnog puta u socijalizam, koreni naše društvene svesti, svesti o nezavisnosti i ravnopravnosti u odnosima, svesti o oslanjanju na društvene snage — u našoj autentičnoj revoluciji i narodnooslobodilačkoj borbi.

Mnogi dokumenti nisu sačuvani, mnoge odluke nisu zapisane. Nastojalo se da ostane što manje pisanih tragova kako ih neprijatelj ne bi mogao koristiti za razbijanje i uništenje pokreta. Ipak, predratni i ratni period iznose 27 tomova.

Titova *Sabrana djela* su uzbudljivo svjedočenje o jednom od najvažnijih perioda iz istorije naših naroda i narodnosti.

Njihova vrednost ima i svoju međunarodnu dimenziju.

Redakcija za izdavanje *Sabranih djela* Josipa Broza Tita, istoričari i urednici koji su obavili veliki istraživački rad i brižljivo opremili ove tomove naučnom aparaturom, zaslužuju naše priznanje, posebno urednici pojedinih tomova (Ubavka Vujošević, Dragica Lazarević, Pero Damjanović, Radomir Vujošević i Mišo Leković).